

na bieg wydarzeń w państwie i pragnąc przeforsować ogłoszenie korzystnych dla siebie ustaw, zmuszone są wchodzić w układy z ludźmi interesu, nie tylko ekwitami, ale także z przedstawicielami tzw. nowej warstwy średniej, co prowadzi do uzależnienia ekonomicznego niektórych przedstawicieli warstwy senatorskiej; w tym celu korzystają oni z możliwości, jakie stwarzają różnego rodzaju rozdawnictwa, tak państwowe, jak i prywatne<sup>11</sup>.

Na tym tle nabiera znaczenia polityka prowadzona przez niektórych przywódców, i to zarówno z kręgu popularów, jak i optymatów, zjednywania sobie określonych grup w społeczeństwie drogą zwiększania lub zmniejszania liczby ludności uprawnionej do otrzymywania racji zboża czy obniżania ceny artykułów pierwszej potrzeby w czasie rozdawnictw. O ile Cezar zmniejszył w 44 r. p.n.e. liczbę osób uprawnionych do otrzymywania rozdawnictw do 150 000, kontynuując do pewnego stopnia w tym zakresie politykę trybuna Oktawiusza i Mariusza, to Klodiusz – mając na względzie określone rachuby polityczne – podniósł tę liczbę do 200 000, uchwalając nową *lex frumentaria*, na której mocy proletariatus otrzymywał zboże bezpłatnie, a za Oktawiana Augusta liczba ta zbliżyła się do 320 000, odpowiadając liczbie uprawionych z czasów Gajusza Grakcha<sup>12</sup>.

W epoce inflacji i deflacji wszelkie zaburzenia równowagi gospodarczej dotyczą, choć w nierównym stopniu, wszystkich bez wyjątku warstw społecznych<sup>13</sup>. O faktycznym położeniu jej przedstawicieli decyduje w tej sytuacji aktualny układ *factiones*, nie tworzących stałych ugrupowań, co mających charakter luźnych i ograniczonych czasowo koalicji wpływowych jednostek i ich klienteli. Instytucja trybunatu, która jeszcze przed wystąpieniem Grakchów służyła według określenia Liwiusza<sup>14</sup> jako dogodne narzędzie w rękach nobilitas, obecnie powoduje wzrost aktywności plebsu miejskiego, choć trudno w tym wypadku mówić o jego politycznej samodzielności.

Do głosu w łonie plebsu dochodzi grupa ludzi interesu, których trudno uznać za *pauperes*, najbardziej zagrożona w przypadku każdorazowych podwyżek cen i zmian zasad udzielania pożyczek<sup>15</sup>. Przeciętny sklepikarz,

<sup>11</sup> Zob. P. Veyne, *Le pain et le cirque. Sociologie historique d'un pluralisme politique*, Paris 1976, s. 446 nn.

<sup>12</sup> L. Harmand, *Société et économie de la République romaine*, Paris 1976, s. 130 nn.

<sup>13</sup> Zob. Z. Yavetz, *Fluctuations monétaires et condition de la plèbe à la fin de la république*, [w:] *Recherches sur les structures sociales dans l'antiquité classique*, Caen 25–26 avril 1969, Paris 1970, s. 144 nn.; S. Mrozek, *Dewaluacje pieniądza w starożytności grecko-rzymskiej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 109–110; R. Pankiewicz, *Fluktuacje wartości metali monetarnych w późnorzymskim systemie monetarnym*, „Wiadomości Numizmatyczne”, 27, 1983, s. 184 nn.

<sup>14</sup> Liv., X 37, 11: *Mancipia nobilium*.

<sup>15</sup> C. Nicolet, *Les variations des prix et la "théorie quantitative" de la monnaie à Rome, de Cicéron à Plin l'Ancien*, „Annales ESC”, 26, 1971, s. 1214 nn.; R. Pankiewicz, *Relacje wartości złota i srebra w republikańskim systemie monetarnym starożytnego Rzymu*,